

De tragiek van een land dat alles al weet

De Hollandse weemoed die de regering binnenklotst, tast de vitaliteit van onze samenleving aan

(Artikel Mathieu Segers, hoogleraar eigentijdse Europese geschiedenis aan de Universiteit Maastricht en maker van de podcast *Café Europa* (NRC, 6 maart 2021))

Ruim twee weken geleden liet Rutte, als lijsttrekker die „opnieuw premier wil worden”, weer eens een brief aan alle Nederlanders afdrukken in alle dagbladen. Blijkbaar vond hij dat dit kon, zoals hij ook vond dat het wel kon om het begrip ‘samen’ centraal in de brief te zetten.

Dit was geen ironie van een premier wiens kabinet demissionair is vanwege het ruïneren van talloze levens van onschuldige burgers. Deze premier laat zich niet sturen door de lotgevallen van een minderheid – in plaats daarvan wordt zijn agenda bepaald door de bange sentimenten en *guilty pleasures* die onder de meerderheid sluimeren. Dat is niet zomaar. De politicus die aanvoelt wat het gros van de bevolking denkt, kan het zich permitteren te verkondigen wat kan en wat mag – ja, om te doen alsof hij eenvoudig alles weet.

Het is deze politiek die in de afgelopen tien jaar tot grote schade heeft geleid. Veel van die geschiedenis komt samen in de Toeslagenaffaire. Die leidde weliswaar tot de val van het kabinet en tot een aangekondigde parlementaire enquête, maar het nog grotere schandaal dat erachter schuil gaat, institutioneel racisme, is niet onderzocht. Cruciale stukken en algoritmes worden tot op de dag van vandaag achtergehouden. Intussen probeert Rutte het onderwerp over de verkiezingen heen te tillen. Dat mag niet gebeuren. Niet alleen omdat het een te ernstige kwestie is, ook omdat dit schandaal model staat voor iets anders: er rot iets in Nederland. En die rot zit diep, want hij is cultureel bepaald. Buiten Nederland ziet men de Toeslagenaffaire als een ongekende afgang voor het land dat zich de afgelopen maanden binnen de EU profileerde als steile zedenmeester op het gebied van deugdelijk bestuur en, jawel, de rechtsstaat. Maar ook zonder de Toeslagenaffaire vond men de Europese opstelling van Nederland het afgelopen jaar al tamelijk belachelijk – zelfs in het Verenigd Koninkrijk.

In de aanloop naar de Europese onderhandelingen over het coronaherstelfonds, karakteriseerde *The Economist* Rutte als een man met „manische vrolijkheid”, die zich verliest in „preken over een sobere levensstijl”, als een „dominee die te veel cafeïne op heeft”. Het weekblad concludeerde dat deze act zo wereldvreemd en horkerig was, dat zij wel voor binnenlands gebruik bedoeld moest zijn. Dit moest politieke marketing zijn. Dat was goed gezien.

Goede marketing staat of valt met het kennen van je doelgroep. Dat geldt ook voor politieke marketing. Ruttés doelgroep zijn de Nederlanders die zich ‘Nederlandse Nederlanders’ voelen. Cruciaal gegeven: dit is altijd een meerderheid van de Nederlandse bevolking. In zijn eerste ‘Brief aan alle Nederlanders’, vlak voor de verkiezingen van 2017 in alle landelijke dagbladen afgedrukt, flirtte Rutte opzichtig met deze groep door directe en stoere woorden te gebruiken tegen Nederlanders die buiten deze groep vallen. Kernboodschap: ‘Doe normaal of ga weg’. Dit was van iemand die weet dat hij tot de meerderheid behoort – en daarom altijd ‘normaal’ zal blijven.

Ruttés brief viel helemaal niet slecht. Dat was niet zomaar. Nederland is al een tijd in de ban van een emotie die als on-Nederlands te boek staat: weemoed. Meestal wordt weemoed hier te lande gezien als een ziekte van Latijns en Slavisch Europa. De Hollandse weemoed is dan ook geen gewone weemoed; deze weemoed brengt nieuw overheidsbeleid en activistische politiek voort. In de rest van Europa gaan activisme en

weemoed niet samen. Gebeurt dat wel, dan is de emotie niet oprecht maar eerder een dwaalspoor van ingebeelde causale verbanden: een schijnrationaliteit van oorzaken en gevolgen, die past bij sentimenten.

In de verhoren van de parlementaire Ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag antwoordden de verantwoordelijke politici en ambtenaren dat dit hen was 'overkomen'. Hier is iets verschrikkelijk fout gegaan, zeiden ze. En: zo hadden we het niet bedoeld. Deze lezing van de Toeslagenaffaire dreigt nu politieke waarheid te worden. De demissionaire regering doet er in ieder geval alles aan, de premier voorop. Hoe? Door het politieke reinigingsritueel van het erkennen en toegeven van fouten ten dienste te stellen aan beloftes van toekomstige daadkracht. Groot bijkomend voordeel: biechten hoeft niet meer. Vooruitkijken, het beter doen – dat wordt het devies. In dit frame zal de premier de toekomstige parlementaire enquête ook willen trekken.

Lees ook: [De teloorgang van 'ons Naderland'](#), van Tom Lanoye

De 'zo-hadden-we-het-niet-bedoeld'-lezing is een Hollands sprookje. Het klinkt mooi, maar is niet waar. Actief de rechtsstaat ondermijnen, racistisch beleid maken, dat doe je namelijk niet zomaar. Dat is niet iets wat je overkomt via een 'systeem'. Racisme is iets waartoe je besluit. Uiteindelijk gaat het om een daad van mens tot mens, die voortkomt uit een even menselijk als burgerlijk trekje: de afkeuring van de ander – op de eerste plaats vanwege de (kleinere) groep waartoe die ander behoort. Dergelijke groepslogica schept helderheid en verheft je ten opzichte van de ander. Het geluk van die verheffing is een constante menselijke hunkering. Daarom is de populariteit van racisme van alle tijden. Die 'we' uit de slogan 'zo hadden we het niet bedoeld' hebben het meestal wél zo bedoeld.

Rutte was al vroeg een overtuigd fan van een hard fraudebeleid, inclusief etnisch profileren. Als staatssecretaris vroeg hij in 2003 aan gemeenten om inwoners van Somalische afkomst extra te controleren op fraude met bijstand. In 2007 oordeelde de rechtbank van Haarlem dat Rutte ambtenaren had aangezet tot rassendiscriminatie. Ruttés reactie destijd: „Het is hoog tijd de wet te veranderen.” Hij kwam ermee weg. Drie jaar later vormde diezelfde Rutte een gedoogkabinet met het CDA en de PVV. Een derde van de CDA-leden stemde hiertegen. Eén van hun belangrijkste grieven: het etnisch profileren dat de PVV koste wat kost wilde doorvoeren in overheidsbeleid. Rutte drukte het project met de PVV door. De drijvende kracht hierachter was een culturele. De diagnose van, 'het multiculturele drama' zoals Paul Scheffer die tien jaar eerder had gesteld in het gelijknamige *NRC* -essay, moest nu eindelijk leiden tot behandeling, in de vorm van beleid. In een sleutelzin van Scheffers essay werd het hoe en waarom hiervan samengevat: „Een meerderheid die ontkent meerderheid te zijn, heeft geen oog voor de 'hardhandigheid' van integratie, die ook altijd verlies betekent”. Het ging hier uitdrukkelijk om hardhandigheid in één richting.

Er zat ook een nostalgisch randje aan het essay van Scheffer. De auteur verwees expliciet naar de vervlogen, homogener, Dreesiaanse tijden, waarin het volgens hem wel was gelukt de 'sociale kwestie' op te lossen door lagere klassen te integreren. Hier werd gelonkt naar Hollandse weemoed. Tien jaar later zette de regering-Rutte I de sluis wagenwijd open voor de Hollandse weemoed, die vanaf dat moment de Nederlandse regering binnenklotste, en subiet transformeerde in een obsessief beleidsactivisme, dat etnisch geprofileerd fraudebeleid een enorme *boost* gaf.

Toen de Nationale Ombudsman meer dan tien jaar geleden begon te waarschuwen voor het keiharde fraudebeleid in de sociale zekerheid, en hij er bovendien op wees dat fraude een bijzaak is vanwege het luttele percentage fraudeurs, sloeg politiek Den Haag daar geen acht op. Fraudebestrijding kon een gelukkig gevoel geven aan de meerderheid en dus werd het opgepompt. Niets zo verslavend als goede marketing – zowel voor de klant als voor de koopman.

Die marketing mag wat kosten. Hoofdzaken, zoals armoede, de euro, de onderwijscrisis, het haperende klimaatbeleid en de almaar voortwoekerende financialisering van de economie (van huizenmarkt tot kinderopvang) bleven waar mogelijk op de achtergrond of werden gedepolitiseerd. Veel liever lieten de kabinetten-Rutte de politieke toon zetten door de bijzaken van de Hollandse weemoed, zoals fraudebestrijding en volkscultuur. Intussen wordt de prijs voelbaar, in de vorm van de toenemende tweedeling in de samenleving. Tussen Nederlanders die bezitten en lenen en Nederlanders die moeten lenen zonder onderpand; tussen Nederlanders die via bijlessen kennis en diploma's kopen en Nederlanders die steeds armzaliger onderwijs krijgen; tussen Nederlanders die hun droom leven op aftrekposten en Nederlanders die afhankelijk zijn van toeslagen; tussen directeuren-grootaandeelhouder en flexwerkers, tussen Nederlanders met een andere herkomst en Nederlandse Nederlanders, tussen interim-managers en arbeidsmigranten in slachthuizen en daklozenopvang.

Vaak accentueren deze tweedelingen de wij-zij contrasten verdeling in Nederland. Zo tast de Hollandse weemoed de vitaliteit van de samenleving aan, vaak onzichtbaar, bedekt onder de golven van depolitisering die liberalisering, bezuinigingen en technocratie dragen.

Op deze manier wordt de maatschappelijke vrede misschien eerder bedreigd door een algemeen cultureel drama (zoals Anil Ramdas al suggereerde in zijn boek *Badal* uit 2012), dan door 'het multiculturele drama'.

Het is onverantwoord om deze prijs verder te laten oplopen. Om dat te voorkomen is zelfonderzoek nodig, te beginnen naar ons institutioneel racisme. Maar dat vereist wel iets. In de tempel van de Nederlandse democratie en rechtsstaat zal de dominantie van predikers en koopmannen van de Hollandse weemoed gebroken moeten worden.

Dat is urgent. Want gebeurt dat onvoldoende, dan zal de norm van de populariteit de normen van de rechtsstaat verder ondergraven, zullen de menselijke trekjes met de democratie op de loop gaan, en zal de tragiek van een land dat alles al weet zich verder verdiepen en ontvouwen.